

életre megjegyezte ezt a fát és finom gyümölcsét. És itt Lovason tudta ismét viszontlátni kedves fáját, annyi év után! Elhatározta, hogy szerez egy példányt ebből a kedves gyümölcsfából, hogy még halála előtt megköstölhesse az 1957-58-as nyarak „szabadság”-ízű gyümölcsét. A Balaton-felvidéken fekvő apró faluban, Óbudaváron volt egy kertes parasztháza (melyet a Bokor közösséggel együtt birtokolt), s ott a kertben látott egy vadon kelt fiatal fehér szederfát, elhatározta, abba valami szakemberrel beleoltatja a nemes szedret. Megkeresték a Magyar Nemzet szombati Magazinjában remek gyümölcsészeti cikkekkel jelentkező író, Ambrus Lajost, s A. Lajoson keresztül így kerültem én is a „török szederfa” hadműveletbe. Egy jól szemző/oltó barátom, Simon László erdész technikus Nagyvázszyból, be is oltotta Gyümölcsoltó Boldogasszony nap táján a fácskát a Lovasról hozott oltócsapokkal. Sajnos, Bulányi atya mégsem tudta megköstölni az óbudavári török szedret, mert a koronába oltott részeket egy nagy vihar mind letördelte. Aztán 2010-ben az atya is elköltözött az örökké termő bibliai savanyú szedrek hazájába. Rám hagyta viszont a savanyú szederfa érdekes témáját, melytől most már én sem tudok szabadulni.

*****

BAJAI ÉVA

KÖNYVAJÁNLÓ

Paulus tábornok a sztálingrádi hadjárat előtt autóbalesetet szenved, így minden másképp alakul: Németország megnyeri a második világháborút ebben a súlyos, letaglózó antiutópiában, melynek főhőse Klaus Arme, vezető náci ideológus: az ő 1942 és 2013 között írt naplórészleteiből áll a könyv. Az első bejegyzés idején tizennyolc, az utolsónál nyolcvankilenc éves. A „lett este és lett reggel” a Genézis könyvében a teremtés napjai közti időszakot jelöli, amikor az Arme-féle náci ideológia szerint Isten alszik vagy halott, esetleg felfüggeszti magát, egyben az erkölcsi, etikai normákat is. A civilizáció újabb lépcsőfokának eléréséhez mindig egy-egy ilyen állapot kell, ami felmenti a birodalmat és katonáit minden bűn alól, hiszen ezeket a fejlődés nevében követik el, a teremtés tökéletesítésére. Klaus Arme egész élete a családja hatalmáért vívott kérelhetetlen árnyék-háború, és az egész emberi civilizációt lassanként felémésztő birodalom szolgálatában telik. Legfőbb ellensége a folyamatos apokalipszis idején is jelen lévő kereszténység, mely újra és újra felbukkan áldozatai képében, akik arra születtek, hogy gyengességükkel megalázzák az erőseket. Vajon az egész világ a nácik élettere lesz, vagy az új Übermensch mégsem mindenható?

(Horváth László Imre: lett este és lett reggel, Magvető – Budapest 2014)

*****

BÓTA TIBOR

A DÖNTÉSEI RÉVÉN SZABADDÁ VÁLÓ EMBER

A szabadság témájával foglalkozni lehetetlen vállalkozásnak tűnhet, és lehet, hogy az is. Nem véletlen, hogy örökké visszatérő, és máig lezáratlan témája a filozófiának, a pszichológiának és a társadalomtudományoknak. Ez persze azt is jelenti, hogy az embert még látszólagos megoldhatatlanságában is szüntelenül izgatja szabadsága kérdése – amit, ha egészben nem is, de talán apró falatokban meg tud emészteni. Az alábbi írás a szabadság ilyen „apró falatja”, a döntés és a szabadság viszonya. Egy kijelentés és számos kérdés, amit a kijelentés felvet. A kijelentés így hangzik: az ember döntései révén válik egyre szabadabbá. A kérdések közül, pedig íme, néhány. Nem akkor szabad-e az ember, ha nem kényszerül döntésre? Ha valami mellett döntünk, nem szabadságunkat csorbítjuk-e azzal, hogy megfosztjuk magunkat a további lehetőségektől? Szabad-e az ember, ha nem képes azt tenni, amit akar?

A döntés és szabadság vizsgálatánál különböző megközelítési lehetőségek kínálkoznak.

- Egyrészt vizsgálhatjuk azt, hogy a lehetőségek/meghatározottságok világában az ember akaratának van-e, és ha igen mekkora a szabadsága? Ez az ember akaratszabadságának vizsgálata.
- Másrészt vizsgálhatjuk azt is, hogy az ember cselekedetei mennyire képesek követni akaratát? Vajon képes-e az ember mindig azt tenni, amit akar? Vagy olykor megszenvedi, hogy azt teszi, amit nem akar (nem szeretne)? Ez az ember cselekvése közben átélt szabadságának¹ vizsgálata.

¹ A cselekvése közben átélt szabadság nem keverendő össze az ember cselekvési szabadságával, ami cselekvési lehetőségeinek halmaza.

Ebben az írásban kísérletet teszek arra, hogy megvizsgáljam az ember akaratának és cselekvésének egyezése közben átélt szabadság-élményét.

I. A valódi és/vagy az értelmes döntés

Sokféle döntés létezik. Az ember dönthet ösztönösen/reflexszerűen, dönthet betanult viselkedési sémák szerint, dönthet külső/belső kényszer hatására, dönthet személyiség-karakteréből adódóan. De hozhat valódi, ill. valódi és értelmes döntéseket is.

A valódi döntés

Az ember döntéseivel kapcsolatban beszélhetünk valódi, ill. valódi és értelmes döntésről. Az értelmes döntés mindig valódi, de a valódi döntés nem mindig értelmes.

Egy döntés akkor valódi, ha a következő összetevőket tartalmazza:

1. szabad döntési lehetőség (lényünkön kívüli, döntésünket befolyásoló külső kényszer nélküliség /a továbbiakban csak „külső kényszer”/)
2. megkötöttség-mentesség (lényünk szabadsága, döntésünket befolyásoló belső kényszer nélküliség /a továbbiakban csak „belső kényszer”/)
3. dinamikus személyes értékrend (mely a döntési szempontokat szolgáltatja)
4. helyesen működő mérlegelő tevékenység (mely képes a döntési szempontoknak a lehetőség szerinti legelfogulatlanabb, helyes mérlegelésére)

Természetesen a döntési helyzet maga is egy kényszer (döntési-kényszer). Hiszen, ha valaki nem kerül döntési helyzetbe, miért is döntene? De ez a döntési kényszer nem a döntést /annak tartalmát/ befolyásolja, hanem csak a döntés meghozatalára szólít fel.

A szabad döntési lehetőség (külső kényszer nélküliség)

Az ember szabad döntése szempontjából igen fontos, hogy minden (tőle független) külső kényszer nélkül, szabadon tudjon dönteni. (A külső kényszerek igen sokfélék lehetnek. Külső erős fenyegetettség /zsarnokság esete/; rendkívüli körülmények /pl. erős viharban a tengeren a kormányos – az emberi élet érdekében – ha szükséges kidobja a vízbe még az esetleg értékes rakományt is/...)

Az embernek szabad döntési lehetőségéhez szüksége van arra is, hogy több (ténylegesen jelentkező, és megközelítően egyenértékű) lehetőség között tudjon választani /valódi választási lehetősége legyen/.

Megkötöttség-mentesség (lényünk szabadsága, belső kényszer nélküliség).

Ahhoz, hogy az ember szabadon tudjon dönteni, szüksége van belső kényszer nélküliségre is. Az ember belső kényszerei elsősorban lélektani

eredetűek (Erős belső hajlam, szükséglet, /érzéki/vágy, függőség...). Döntést befolyásoló korlátok a döntést megelőző (a döntési szituáció megismerését célzó) ismerethiányunkból is származhatnak. Belső szabadság nélkül az ember nem tud mit kezdeni a választási szabadságával. Ilyenkor az ember Sartre² szavaival élve "szabadságra kárhozható" éli az életét. Az ember megkötöttség-mentességének egyik speciális területe a kockázatvállalási készség /tekintettel arra, hogy valódi döntési helyzet kockázat nélkül nem létezik/.

Dinamikus, személyes értékrend

A valódi döntéshez szükséges, hogy az ember egy dinamikus, személyes értékrenddel rendelkezzen. De mi is az a személyes értékrend? A személyes értékrend az ember saját értékeinek egy önmaga általa rendezett gyűjtőfogalma, amely a korábbi belső és külső ismereteinek, tapasztalatainak szintézisét is tartalmazza. (Az értékek fogalmának tisztására még visszatérünk.) Ezek együttese szolgáltatja az embernek az egyre bővülő döntési szempontjait. Természetesen törekednünk kell értékrendünk stabilitására, de értékrendünk soha nem válhat statikussá. Nyitott kell, hogy maradjon új értékek befogadására, és korábbi értékeink felülvizsgálatára, ezért a „dinamikus” jelző.

A helyesen működő mérlegelő tevékenység

A helyesen működő mérlegelő tevékenység arra törekszik, hogy a dinamikus változó értékrendjét figyelembe véve, a döntési szempontokat a lehetőség szerinti legelfogulatlanabban mérlegelje. Ennek során a nyitottságnak igen komoly szerepe van. A helyesen működő mérlegelő tevékenységnek még további jellemzői is vannak, amire még később kitérünk.

Fentiek értelmében **valódi döntés** csak úgy születhet meg, ha külső/belső kényszer nélküli állapotban az ember dinamikus értékrendjét figyelembe veszi, és közben elfogulatlanságra törekvő mérlegelést is végez.

A valódi és értelmes döntés

Az ember szabadságtudata feltehetően értéktudatának következménye.

Az ember nem csak szabadon akar dönteni (azaz valódi döntést hozni), hanem az érték /általa értéknek hitt dolog/ mellett akar szabadon dönteni.

Mik ezek az értékek? Az ember elsősorban saját életét, létét tartja a legnagyobb értéknek, de a hozzá közelinek megélt embertársai élete is komoly érték számára, és a kör tovább bővíthető. Ezen felül persze sok más olyan dolog is érték az ember számára, amely a *hasznos, szép, jó, igaz, szent fogalmaival próbál körülírni*. Az értékek melletti döntéseit értelmes

² **Jean-Paul Sartre** francia dráma- és regényíró, az [ateista egzisztencializmus](#) képviselőjeként a [20. századi](#) francia filozófia vezéralakja.

döntéseknek éli meg az ember, mert azok védik az értékeit. Az ember valódi döntése akkor válik valódi és értelmes döntéssé, ha a helyesen működő mérlegelő tevékenységének egyik alapkérdése az, hogy döntése mennyire szolgálja értékeit. Az ember értékeit szolgáló, azt védő, erősítő döntései értelmesek, az értékei elleni döntései értelmetlenek.

A valódi és értelmes döntés tehát az, amelyet az ember külső és belső kényszer nélkül hoz meg, és amely ezen felül értékeit is szolgálja.

II. A döntéshez való viszonyulás dilemmái

A döntéstől menekülő ember

Furcsa, szinte megmagyarázhatatlan kettősség figyelhető meg az emberben. Alapjában véve lényének minden porcikájával törekszik a szabadságra, s ugyanakkor valamiféle félelem, menekülés-érzés is megjelenik az emberben a szabadsága kapcsán. Feltehetően ilyenkor nem a szabadság, hanem - talán tudattalanul is - a döntés lehetősége/kényszere elől menekül. Mindenesetre az emberben megfigyelhető egy ösztönös késztetés arra vonatkozóan, hogy döntése szabadságát /akarata szabadságát/ egy erős, biztos valakire bízva, akit követve könnyebben eligazodhat, és biztonságban érezheti magát. Ezt a döntés elől való menekülési attitűdöt az ember kényelemszeretete is felerősít/heti.

A szabadságot hirdető Jézus úgy akarta a törvényt tökéletesíteni, hogy a hangsúlyt cselekedeteink indítékára tette, amely az ember belső világában található, és amelyet nem lehet szolgálai módon, gépiesen "betanulni" úgy, mint a külső törvény előírásait. Jézus felszabadítani jött az embert, megszabadítani attól a mélyen ösztönös törekvésétől, hogy az ember lemondjon a döntés szabadságáról, és előírások/tekintély szolgálatába álljon.

Az Egyház sajnos elárulta Jézusnak ezt a felszabadító törekvését. Nemcsak iránymutatást, és eligazítást kíván nyújtani bizonytalan hívei számára, de egyre jobban meg is akarja határozni hívei cselekvési lehetőségeit. Ezzel egyrészt kiszolgálja híveinek külső fixpont-igényét, másrészt infantilizálja híveit. Dosztojevszkij "Karamazov testvérek" c. regényében csodálatosan festi le a fenti árulást. A főinkvizítor négy szemközt próbálja meggyőzni az ismét megjelenő, s szabadságot hirdető Jézust, hogy lássa be hogy tévedett, csődöt mondott, hisz az embernek elemi szükséglete, hogy felsőbb hatalom alá vesse önmagát (szabadságát). Az Egyház pedig erre a legalkalmasabb irányító hatalom.

A külső fixpontra vágyó ember igényét kihasználva, sajnos olykor a modern szellemi irányzatok is különböző csodát-ígérő technikáikkal, kész receptjeikkel kereső emberek sokaságát fosztják meg döntésük szabadságától.

A döntés előtt álló ember bizonytalansága

A bizonytalanságnak többféle indítéka lehet.

A döntést megelőző kereső bizonytalanság, előítélet nélkül igyekszik felderíteni tényleges választási lehetőségeit, és értékelési szempontjait. Ez a kereső bizonytalanság a nyitottság jele, mely nagy érték az ember életében, és valódi szabadsága lehetőségének egyik alappilléreje.

A döntés során szükséges mérlegeléssel kapcsolatban azonban ki kell térnünk egy - a döntési szabadságunkat komolyan veszélyeztető - magatartásformára, a hezitálásra, a latolgatásra, a tétovázásra. A latolgató és halogató típusú ember (Fabius Cunctator) mindig arra vár, hogy mindenben biztos legyen, végül soha nem tud eljutni a döntésig. Aki csak latolgat, de nem dönt, nehogy választási lehetőségét elveszítse, annak csak szabadsága lehetősége marad meg csupán, hisz a döntéstől való félelem rabja marad.

Az az élet, amely nem vállalja a döntést, annak következményeit és kockázatát, nem sokat ér. A szabadságnak ez a fajtája csak illúzió, mert döntés nélkül csak lehetőség a szabadság.

A valódi döntéssel együtt jár a kockázat. Az a döntés, melyek nincs kockázata, nem valódi döntés. A kockázat pedig bizonytalanságot (egyfajta ismerethiányt) feltételez. Ha mindent ismerek, mindenben biztos vagyok, azaz a döntés evidens, kínálja önmagát, értelmetlen döntésről beszélni.

III. Az ember szabadságsávja

A szabadságsáv

Az ember nem csak szabadságát, de annak korlátait, meghatározottságait is megtapasztalja, amelyek az ember szabadságának egy tartományt /szabadságsávot/ jelölnek ki. Az ember szabadságának korlátai (meghatározottságai) eléggé sokfélék lehetnek.

– Az ember immanens létét/döntéseit befolyásoló korlátok: természeti törvények, örökölt genetikai meghatározottságok, biológiai, pszichológiai adottságok, szükségletei, környezeti szociális hatás... De léteznek másfajta korlátai is az embernek, amelyek a megerősítő, a védekező mechanizmusai, ill. a megküzdési stratégiái közben keletkeznek.

– Az ember transzcendens létét/döntéseit befolyásoló korlátok (meghatározottságok): természetfeletti létezésének törvényei, feltehetően személyes küldetésének meghatározó szerepe. Lélektani megközelítésben pl. a tudattalan /ezen belül is a kollektív tudattalan/, ill. az archetipusok hatásai. Ezek - az ember transzcendens létét befolyásoló korlátok/meghatározottságok - sokkal nehezebben megfogalmazhatóak, és gyakran inkább csak valószínűsíthetőek. A keresztény hagyomány szerint a Teremtő egyik lényegi

jellemzője a szeretet. A Teremtő teremtési szándékánál is feltehetően a szeretet-élet továbbadása döntő szerepet játszhatott. Eme feltételezett állításnak a valószínűségét Jézus tanításának tartalma csak tovább erősítette. Ennek értelmében az ember szeretet-élet megvalósítására való törekvése egyike lehet transzcendens meghatározottságainknak.

Ezen szabadság-korlátok birtokában minden egyes ember rendelkezik egy úgynevezett "szabadságsáv"-val, amely sávnak (nem feltétlen tudatos, de tartósan átléphetetlen) alsó és felső határa van. (Az ember nem tud(akar) pl. bérgyilkossá zülni, mert ez alatta volna szabadság-sávja alsó határának. Vagy a szellemóriásokat megcsodálhatja ugyan, de követni nem képes őket (cselekvési szabadság), mert ők /képeségeiket tekintve/ szabadságsávja felső határa felett vannak.

Az ember evilági szabadságsávjának korlátait döntései során persze áthághatja (azaz dönthet korlátait figyelmen kívül hagyva), de ebben az esetben megnehezíti/kockáztatja immanens létét, esetleg értelmetlenül bele is pusztul /pl.: a gravitációt figyelmen kívül hagyva, leugorhat a szakadékba, de belepusztul/.

Az ember transzcendens értékei érdekében esetenként figyelmen kívül hagyhatja immanens szabadságsávjának korlátait (vértanúk esete). A transzcendens szabadságsávjának korlátait azonban /ha értelmesen akar élni szabadságával/ a döntései során soha nem lépheti át.

A megváltoztathatatlan problémája

Az ember szabadság sávjának határait, ill. a határon túli tartományt, mint megváltoztathatatlant érzékeli, amiken nem áll módjában változtatni. (Ilyenek: a rá ható természeti és természetfeletti törvények, az ember karaktere, lelki alkata, egyes biológiai alkati adottságai /pl. testmagasság/. De személyes környezetében is vannak ilyen meghatározottságok pl. szülei, testvérei.)

Az ember tudata talán könnyebben elfogadja /vagy csak belátja?/ a megváltoztathatatlant, de vágyainak/érzelmeinek ez az elfogadás sokkal nehezebb feladat. Az ember megtapasztalja, hogy mennyire meg tudják kötözni azok a megváltoztathatatlan adottságai, amelyeket nem képes a tudomásul vételen túl is elfogadni. Seneca³ találóan fogalmaz: „Ha beleegyezel végzetedbe, akkor vezet, ha nem egyezel bele, akkor kényszerít”. Itt csak egyetlen út marad a beleegyezés, azaz a valódi elfogadás.

A megváltoztathatatlan elfogadását úgy is nevezhetnénk, mint az ember szabadságsáv határainak, ill. a határon túli tartománynak értelmi és érzelmi elfogadása. Itt a passzív tudomásul vétel biztosan nem

elégleges. De mit jelent a valódi elfogadás? Egyrészt azt, hogy az ember tudata nem tagadja tiltakozva a megváltoztathatatlan létét, illetve nem viselkedik úgy, mintha az nem létezne /nem él álomvilágban/. Másrészt érzelmileg is van az embernek teendője. Megkeresheti az ember pl. egy nem kívánt karaktervonásával kapcsolatban, hogy hogyan lehetne felhasználni azt úgy, hogy többé már ne csak annak „keserű” ízét érezze, hanem a – sikeres felhasználást követően a hasznosságát is. Így képes az ember az elméjében azt a képét átformálni, amely a korábban megváltoztathatatlanak hitt, és kellemetlennek megélt adottságáról rajzolódott ki. A képek, és az ezekből felépülő sémák, mintázatok igen fontosak, mert ezeken keresztül észleli az ember a világot, és az ily módon megszerzett ismereteinek megfelelően hozza meg újabb döntéseit. (Ezt egy előkészületben lévő írásomban részletesen fogom tárgyalni.)

A "megváltoztathatatlan" dolgokhoz való ilyen hozzáállásával az ember, - mivel már aktív beleegyezésével, elfogadásával ő is hozzájárult azok létehez – olyan világba érkezik, ahol már *nem csak a tőle független meghatározottságok léteznek*.

IV. A cselekvés közben átélt szabadságélmény

Az ember cselekedetei közben megtapasztalja, hogy vannak olyan cselekedetei, amelyek felszabadítják, míg mások éppen megkötözték teszik. Mondhatjuk-e azt, hogy amikor az ember a döntését követően, az azzal megegyező cselekedete közben jóleső, felszabadító érzést érez, tapasztal meg, szabadságát éli át?

A jószándékú ember régi problémája az „Akarom a jót, s a rosszat teszem”. Rousseau⁴ így fogalmaz: „Az ember szabadsága nem azon múlik, hogy azt csinál, amit akar, hanem, hogy nem kell azt tennie, amit nem akar”. Amikor akarjuk a jót és mégsem tesszük /nem tudjuk tenni/, pont annak a kínzó érzését éljük át, hogy azt tesszük, amit nem akarunk. Milyen nagyszerű érzés, amikor azt érezhetjük: igen, most azt tesszük, amit akarunk. Képesek vagyunk rá, nem gátol meg benne semmi, azaz szabadok vagyunk rá, hogy valami céljainkba/terveinkbe/reményeinkbe illőt megtegyünk. Ilyenkor éljük át szabadságvágyunk teljesülését.

Természetesen az ember cselekvése közben átélt szabadságélménye csak akkor hiteles, ha egy olyan döntést követő cselekedetről van szó, amelyet az ember valódi választási lehetőségei közül, akarata szabadságának használatával hozott meg. A kettő együtt adhatja csak meg a hiteles és valódi szabadságélményt.

V. Hogyan szolgálják döntéseink szabadságunkat?

Az igent mondás szabadsága

Ha az ember nem dönt /nem használja szabadságát/, akkor szabadságának csak a lehetősége marad meg

³ Lucius Annaeus Seneca római [sztoikus](#) filozófus, drámaíró és államférfi. Jézus kortársa.

⁴ Jean-Jacques Rousseau [svájci filozófus](#), [író](#) és [zeneszerző](#). A [francia felvilágosodás](#) kori szellemi élet egyik kiemelkedő alakja.

(szabadságának csak elméleti értéke van). Amikor az ember dönt, döntését követően cselekedetei közben szabadságélményt él át. Szabadsága lehetőségből valósággá válik. Szabadságának elméleti értéke ekkor gyakorlati értékévé válik.

Az ember élete döntések sorozatából áll. Döntésein keresztül egyre gyakrabban átélheti szabadsága (valósággá válásának) élményét, így egyre gazdagodik szabadságélménye, ezeken keresztül egyre szabadabbnak érzi önmagát.

Minden döntés egy választás. A döntés tárgyára igent, vagy nemet mondás. De igenjeink súlya között jelentős eltérés lehet. Választhat az ember egyszerűen a lehetőségei közül /persze minden esetben ezt teszi/, de mondhat IGEN-t is választása tárgyára. Egy példával illusztrálva. A párválasztási döntés során nem csak egyszerűen a lehetőségei közül választ az ember, hanem a másik személyére mond „IGEN”-t. (Nemcsak azért választja az ember a párját, mert a választékból ő lett a nyerő, hanem azért is /elsősorban azért/ mert úgy érzi, hogy Ő az, akit régóta keresett, akiben megtalálta mindazt, amit keresett, aki számára az „egyetlen”).

Ha az ember valamire/valakire IGEN-t is mond, **összekapcsolja életét** azzal, amire/akire igent mondott, és ezáltal **elkötelezettjévé** válik igent mondásának tárgya iránt. Ez az IGEN, az elköteleződés igenje. Az önmagát valamire szabadabbá tévő szándék igenje, a **VALAMIRE** való szabadság igényének jele.

Az így kimondott IGEN csak akkor lesz valódi, ha az NEM-et is tartalmaz. Vagyis, ha valamire IGEN-t mond az ember, NEM-et kell mondania magára az adott döntési szituációra, és közvetve a választási lehetőségek összes többi elemére is. (Bizonyos értelemben még ez a NEM is lélektani szabadságát fokozza, mert megszabadítja az elutasított lehetőségek befolyásától.) Az ilyen NEM-et mondás nélkül az IGEN nem teljes értékű (valódi) IGEN. A kettő egymástól elválaszthatatlan.

A nemet mondás szabadsága

Nemet mondhat az ember magára a döntési szituációra, azaz elutasítja a döntést, mert talán fél a döntési kényszertől, és ezért nem akar dönteni. (Ebben az esetben szabadsága lehetősége marad csak meg, és feltehetően döntési kényszerének továbbra is rabja marad.)

Nemet mondhat az ember a döntés során is, ha lehetőségei közül egyiket sem tartja értéknek, vagy legalább is eléggé értéket képviselőnek. (Az ilyen döntés valódi, és mivel saját értékrendjébe nem illő tagad, értelmesnek is tekinthető.)

Létezik a nemet mondásnak egy olyan fajtája is, ahol a „nem” csupán a tiltakozást, a tagadást jelenti, és a visszautasítás, a szembeszegülés hatalmát fejezi ki. (Lehetséges persze, hogy az ember ebben az esetben

is először egy igent mond ki magára a visszautasításra, azaz mindenféle függőség, meghatározottság elutasítására.) Az így kimondott nem csak **VALAMITŐL** (a visszautasított dologtól) való szabadságot képes megadni. Jóllehet a tagadás szabadsága is valódi szabadság, de mivel a döntés teljes elutasításában a mindent tagadás, azaz az ember értékei is benne vannak, az ilyen döntés nem értelmes döntés.

A döntésein keresztül szabadabbá váló ember

Ha az ember nem dönt, csak szabadságának lehetőségét képes birtokolni. Döntéseit követően, cselekedetei közben átélheti azt a szabadságot, hogy semmi nem kényszeríti arra, hogy azt tegye, amit nem akar. Képes azt tenni, amit akar. Ezt az élményt, mint szabadságvágya teljesülésének megtapasztalható igazolását (lehetőség szintű szabadsága megvalósulását, mint megélt valóságot) éli át. Élete egyre több területén megtapasztalhatja ezt az élményt, és vele együtt szabadsága gazdagodását. Táguló szabadságélménye közben az emberben megfogalmazódik egy gondolat: lehet, hogy szabadságának folyamatos gazdagodása transzcendens létezésének egyik feladata is lenne? (Ezzel a gondolattal összecseng az a zsidó-keresztény elképzelés, hogy nem istenképűnek /feltehetően szabadnak/, hanem istenképűsége /azaz szabadságra/ lettünk megteremtve.)

Ez az egyre szaporodó szabadságélmény, egy idő után túljut a különálló szabadságélmények megtapasztalásán, és egy állapotá, vagy inkább folyamat jelzésévé válik, a szabadabbá válás folyamatának jelzésévé. Aki magát szabadnak gondolja, rá kell ébrednie, hogy az ember soha nem mondhatja, hogy SZABAD, csak egyre szabadabbá VÁLIK, napról napra egy kicsit jobban szabadítja fel önmagát, ezért az ember szabadsága helyett célszerűbb lenne **az ember felszabadulásáról** beszélni, ami egy lassú folyamat.

Aki a szabadság mellett dönt, az olyan világba érkezik, ahol a tőle független meghatározottság mértéke egyre csökken, és ahol egyre több ön-meghatározottság ("autodetermination") érvényesül. Ebben az „új” világban az ember egyre jobban meghatározójává válik önmagának. Paradox módon **minél szorosabb az ember ön-meghatározottságának mértéke /önkorlátozása/, annál szabadabbá válik /az általa akart cél megvalósítása számára/.** (V.ö.: a „széles út”-nak nincs, csak a „keskeny út”-nak van perspektívája, célja.)

Az önmeghatározás, az önmagát korlátozás, elképzelését több ezer éves szellemi hagyományaink is ismerik, és használják. A zsidó-keresztény hagyomány szerint, a Teremtő a teremtés aktusában (adott mértékben korlátozott szabadságú) de szabad embert teremtett.

Miközben az embernek szabadságot adott, ezzel saját szabadságát is korlátozta. (A teremtés végső célja az ember számára megismerhetetlen, csak elképzelései lehetnek róla.) Próbáljuk meg a teremtést csupán a szabadság szemszögéből, és természetesen az emberi logika alapján megvizsgálni. A Teremtő, mint Abszolútum, mondhatta volna, hogy Ő a világ legszabadabb lénye, és mégis teremtett. Ennek logikailag csak az lehet az indoka, hogy a Teremtő egy - elképzelései szerinti - CÉL érdekében döntött a saját szabadságát korlátozó teremtés mellett. Ha ezt elfogadjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a Teremtő ezt is megtehetette, az Ő szabadsága még az önkorlátozás szabadságát is magába foglalta.

A szabadság nem adomány, hanem feladat, nem önző élvezet, hanem állandó kihívás. Az ember feladata az, hogy szabaddá váljon! A szabadság önmagában nem elegendő érték, nem is lehet cél, hanem azt egy „végső cél” (érték teremtés, érték megóvás) szolgálatába kell állítania az embernek.

Az értékek melletti döntései (IGEN-t mondásai) által elkötelezetté váló ember szabadsága a lehetőségből valósággá vált, értékes szabadság.

*****

FARAGÓ FERENC

SZÜKSÉGSZERŰ-E A VÉLETLEN, AVAGY VÉLETLEN-E A SZÜKSÉGSZERŰSÉG?

Az emberi gondolkodás nagy dilemmái közé tartozik a véletlen és a szükségszerűség; illetve e két meghatározottság prioritásának problematikája. A dolgok, az események véletlen történnek-e, vagy van mögöttük egy rejtett törvényszerűség, melynek mentén történik, ami történik?

A fizikai világban látszólag nincsenek véletlenszerű történések, hisz' a fizikai jelenségek mögött mindig megragadható valamilyen szükségszerű törvényszerűség. Amennyiben mégsem, akkor a törvény még felfedezés előtt áll. Einsteint úgy gondolta, hogy a világmindenség keletkezésében nem volt szerepe a véletlennek, és az „Isten nem kockajátékos” gondolata is ezt látszik alátámasztani. Ez a determinista felfogás azonban már akkor is szemben állt az úgynevezett darwinista evolúciós elmélettel, amely gyakorlatilag kimondja, hogy a bonyolult világunk a véletlennek sorozatának köszönhető. Einstein, világról alkotott képe megmutatja, hogy az egy objektív, rendezett valóság, nincs kitéve a véletlen kényének-kedvének, és nem függ egy „külső” megfigyelőtől, azaz tőlünk.

Filozófiai síkon a véletlen felfogása tulajdonképpen a szükségszerűség sajátos megjelenési formáját jelenti.

Vagy ahogy Foucault fogalmaz: „...amit megismerünk, és amik vagyunk, nem az igazság és a lét, hanem a véletlen külsődlegessége.” A bölceleti kategorizálás véletlennek nevezi az összes okozatot, amelyeknek nem látjuk összefüggéseit az okaikkal. Marx is visszautasítja a véletlen létjogosultságát, azon az alapon, hogy ahol a felszínen a véletlen űzi játékait, ott mindig benső, rejtett törvények uralkodnak rajta, és az a feladat, hogy ezeket a törvényeket felfedezzük. És az emberi gondolkodás gyakran elköveti azt a hibát, hogy nem a véletlent emeli fel a szükségszerűség szintjére, hanem a szükségszerűséget süllyeszti le a véletlenre.

A véletlen és a szükségszerűség problematikáját körbejárva óhatatlanul szembetaláljuk magunkat a sors fogalmával. Mi a sors? A görög tragédiák válasza erre az, hogy előre megírt történések sorozata, melynek szereplői nem aktív részesei, hanem passzív elszenvedői annak. Nemcsak azzal, hogy elviseli a rá mért sorsot, és eszébe sem jut bármit is tenni ellene, hanem még maga is hozzájárul, hogy a végzet beteljesedjék rajta. A sorsból nem lehet kilépni, nem lehet átadni valakinek, és nem lehet átvenni senkitől. Mindenkinél személyre szabott sorsa van, melyet élete során be kell teljesítenie. A magyar nyelv metafizikai meghatározottsága őrzi a sors determinisztikus tartalmát, például amikor úgy fogalmazzunk: történik velünk, megeshet velünk. Ez része egy olyan világlátásnak, amely szerint sorsunk az egyetemesség meghatározott szelete, és nem önálló entitás.

Egy merész ugrással máris a hinduista, buddhista hagyomány karma törvényét láthatjuk magunk előtt. A törvény értelmében mindenki az előző életbeli tetteiért viseli a jelenlegi sorsát, és ez így halmazódik át életről – életre. A véletlen elemeit nem találjuk meg; itt minden mozzanat szükségszerű, mégpedig a tetteinkből következő szükségszerűség. Ebben a rendszerben a véletlen nem értelmezhető.

Bizonyos kozmológiák előszeretettel alkalmazzák a véletlenszerűség kategóriáját. Gyakorlatilag olyan meghatározásban, hogy a világ keletkezése úgymond a véletlenek kiszámíthatatlan sorozata. Hasonlattal élve, a mocsárban összetört zsebórát véletlenszerűen addig rázogattuk, míg újra ketyegő szerkezetté nem áll össze. Hasonlóval már találkoztunk a darwinizmus kapcsán, ott egy-egy ilyen rázogató neve: *mutáció*.

Természetesen a világmindenség alaposabb megismerése, megsejtése során kikövetkeztethető, megérezhető, hogy bizony itt tudatosságról, egyfajta isteni szükségszerűségről lehet szó. A élet létrejöttének magyarázata a véletlenszerűséggel a lehető legnagyobb mérvű istenkáromlás. Még ha az alkotó nem is demiurgoszi értelemben gyártja le a világot/világokat, hanem „csupán” a feltételeket, a lehetőségeket teremti meg és a túlcsoportulást isteni szeretet átjárja, átítatja a mindenséget, amely ezáltal életre kel.

Véletlen-e a születés? Min múlik, hogy katolikusnak, reformátusnak, mohamedánnak, buddhistának netán dzsainistának születünk? Gazdagnak, vagy szegénynek;